

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 APRIL
1941

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

16^e JAARGANG
N° 4

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

HET EERSTE(?) UTRECHTSCHЕ STUDENTEN- TOONEEL.

Hendrik Keetell, de Utrechtsche apotheker die veel van wat er in den Franschen tijd te Utrecht voorviel, dagelijks op poederpapiertjes noteerde, schreef aan het einde van 1798: „Wij eindigden dit jaar met een zeer strenge koude, waarvan de oudste lieden verklaarden nooit een voorbeeld beleefd te hebben en 25 December stond de thermometer van Fahrenheit op 4 graden onder nul”. Doordat „geen garnisoensveranderingen en derhalve ook geen inkwartieringen” plaats vonden, werd „de groote armoede en het gebrek, dat uit de strenge koude ontstond” eenigermate verzacht. „De geldheffingen” echter, vervolgt Keetell, „die aanstaande waren, hadden reets het werk voor den geringen ambachtsman veel vermindert; en het besloten water voltooyde die vermindering van werk ten eenenmalen. Om nu nog enigzints de behoefstigsten in die dringende nood te ondersteunen, zo wierd 2 January 1799 eene collecte gedaan door de gansche stad om onder de meest benodigden van alle de verschillende kerkgenootschappen te worden verdeelt. De ingezamelde penningen waren 2070 gulden en eenige stuivers”. Utrecht telde in Augustus van het voorafgegane jaar, toen de eerste officieele volkstelling plaats vond, 32969 zielen.

Tegen Februari sloeg het weer plotseling om en viel een krachtigen dooi in, die niet weer door een vorstperiode van eenige beteekenis werd onderbroken. De rivieren raakten in den beginne bij tusschenpoozen los, met het gevolg dat zich op tal van plaatsen huizenhooge ijssdammen vormden, die het water opstuwden en waardoor de meegevoerde ijsmassa's over de dijken werden geschoven. Elders bezweken de dijken en werden uitgestrekte gebieden overstroomd. Het water steeg hooger dan in 1784 het geval was geweest, toen de volgens menschenheugenis hoogste waterstand in deze streken was waargenomen. Tientallen menschen kwamen om, huizen en boerderijen werden geramd of weggespoeld en veel vee ging verloren. Vooral het land van Maas en Waal, maar ook de Betuwe werd zwaar getroffen. Eerst in het midden

van Maart was de toestand in zooverre verbeterd, dat de wegen in de geteisterde streken weer bereden en het verkeer hersteld kon worden.

Den 13den Februari reeds stelde de regeering der Bataafsche republiek „met verklaring van onverwijlde noodzakelijkheid” een bedrag van 100.000 gulden ter beschikking van het Uitvoerend Bewind „ten einde daaruit provisioneel te voorzien in de rampen, welke een groot aantal ingezeetenen dezer republiek door dijkbraaken, watervloeden en ijsgangen zijn overgekomen”. En onmiddellijk werden overal in den lande voorbereidingen getroffen, om te trachten door vrijwillige bijdragen het noodige geld tot verzachting van den toestand der slachtoffers bij elkaar te brengen.

Op het stadhuis te Utrecht werd de toen gebruikelijke offerkist geplaatst, waarin de burgers hun gaven konden storten en den 10den April werd door de wijkmeesters met hunne boden een inzameling langs de huizen gehouden, zoodat een bedrag van totaal f 3480.9.12 bij elkaar kwam.

Intusschen hadden de Utrechtenaren nog op andere wijze hun milddadigheid kunnen toonen, zooals in de Utrechtsche courant van den 4den Maart bij advertentie werd aangekondigd:

„Daar door 't ijs en overstroming van 't water een aantal menschen in de uiterste elende gedompeld en van hun eigendom en goederen beroofd zijn, ja zelfs van 't dagelijksch voedsel verstoppen, en de rampspoed dier ellendige ten hoogsten toppunt is gestegen en met recht een ieders beklag en hulp verdienen, zoo zal de directeur T. Obelt om 't lot van deeze hoogst beklagenswaardige menschen eenigsints te verzagten, eene representatie ten voordeele dier ongelukkigen geven, waar toe de burger C. Koppen-drayer en Comp., eigenaar van den schouwburg, dien avond den schouwburg gratis geeft . . . Ten dien einde zal het Nederduitsch tooneel gezelschap op Vrijdag den 8. Maart 1799 vertoonen: De papegaai, tooneelspel, in drie bedrijven, door August van Kotzebue. En na 't zelve: Wat doet het lot niet, blijspel, in een bedrijf, door M. Westerman.

De directeur verzoekt het geëerd publiek vriendelijk deeze representatie met hun bijzijn te vereeren, en twijfelt geenzins of ieder menschenvriend zal alles aanwenden om iets bij te brengen tot ondersteuning van zoo veele ongelukkige zielen, wier toestand en rampen niet te beschrijven zijn.”

De Amsterdamsche troep van Obelt trad van den 19den Februari tot den 20sten April 1799, in den regel twee maal per week, in den Utrechtschen schouwburg op.

De liefdadigheidsvoorstelling, voor zoover bekend is de eerste die te Utrecht plaats vond, moet druk bezocht zijn geweest, want zij bracht volgens een bericht in dezelfde courant van een week later f 529.8.— ten bate der slachtoffers op.

Misschien is deze voorstelling en vooral het succes dat ze had, voor het blijkbaar toen te Utrecht bestaande studententoondeelgezelschap aanleiding geweest, om te trachten in het openbaar voor 't voetlicht te komen. Op andere wijze zou het in die dagen wellicht niet gelukt zijn.

In April richtte „W. J. la Clé, med. studiosus aan de academie alhier”, een request tot den Agent van nationale opvoeding der Bataafsche republiek „ter bekoming van permissie voor een gezelschap tooneel-liefhebbers om op den 24 dezer eene repraesentatie in den schouwburg te geven ten behoeve der door den jongsten watervloed noodlijdend geworden ingezetenen”. De agent zond dit request „met verzoek om daarop te disponeren” door aan het stedelijk bestuur van Utrecht, dat het in zijne vergadering van den 22sten April in behandeling nam. Rechtstreeks was daar toen ook een adres van La Clé „mede uit naam van een gezelschap tooneel liefhebbers” ingekomen, waarbij gevraagd werd „ten bovengenoemde einde te mogen vertonen Beverley of de gevolgen van de speelzugt, treurspel, gevolgd door het Magnetismus, blijspel”. De wijze vaderen vonden goed „der requestranten verzoek voor ditmaal te accorderen, gelijk zulks geaccordeerd wordt bij dezen, uit hoofde de toebereidselen tot die repraesentatie veel al in gereedheid zullen gebracht zijn”, maar zij bepaalden tevens, dat het de eerste en ook de laatste maal zou wezen. Zij „besloten voords, dat voortaan niet meer aan eenig gezelschap tooneel-liefhebbers, uit studenten bestaande, de permissie om repraesentaties in den schouwburg te geven, zal worden verleend, uit hoofde zulks voor de studien dewelke doch het hoofdoogmerk van hunlieder verblijf aan deze academie uitmaken, niet dan nadeelig kan zijn. En zal extract dezes aan den burger C. Koppedrajer als eigenaar van den schouwburg worden uitgegeven, om te dienen tot deszelfs informatie en naricht”.

Willem Jacob la Clé, te Amsterdam geboren, blijkbaar de leider der spelers, was toen „eerste jaars”, want hij was den 18den September 1798 als student te Utrecht ingeschreven. In 1800 gaf hij een gedicht „Ter gedachtenis van Petrus Luchtmans, hoogleeraar in de genees-, heel- en ontleedkunde” in het licht, doch overigens bleef zijne werkzaamheid op eenigerlei gebied onbekend.

Beverley, het „burger treurspel” van Saurin, was een stuk dat tientallen van jaren répertoire heeft gehouden en dat hier te lande in de door J. G. Doornik in 1780 in versmaat vervaardigde vertaling werd opgevoerd. Er treden negen personen, waaronder twee vrouwen in het stuk op. Het Magnetismus was een toen nieuw blijspelletje van Iffland, waarvan de zeer gevierde acteur M. G. Westerman in 1798 een vertaling had uitgegeven. Het werd door zes mannen en een vrouw gespeeld.

Of de burgemeesters, waarschijnlijk wel met de medewerking

der professoren, erin geslaagd zijn de studenten nog langen tijd van het tooneel af te houden, of dat ze niet tegen den geest van den revolutietijd opgewassen zijn gebleken, staat nergens opgeteekend. In de notulen van het stedelijk bestuur komen daaromtrent, evenmin als in die van den academischen senaat, voor zoover het den Franschen tijd betreft, verdere mededeelingen voor.

E.

UTRECHT IN ROMANVORM.

P. H. RITTER Jr., Vredenhof. Amsterdam [, 1938]. 8°.

Vredenhof is een bloemisterij aan den noordwestelijken rand van de stad; luwe windvlagen dragen er de klanken van het Domcarillon aan.

Steeds ging deze hof van vader op zoon of schoonzoon over; innig is dit geslacht van hoveniers verbonden aan hun grond. Twee huizen staan daarop; in de lage landelijke woning huist het gezin van den bloemist; in het andere, rechthoekig daartegenaan gebouwd, zetten de dochters de vroegere taak van de moeder voort, naaien zij japonnen voor de adellijke dames van de stad. Zij naaien op het rythme van de klanken der viool, altijd is er wel een musicus die zijn hart aan een der dochters van Vredenhof heeft verloren; muziek en bloemen vormen er de sfeer.

Zoo sterk is dit geslacht ingesteld op het oude vertrouwde en eigen bezit, dat het vrees voor al wat daarbuiten staat en vreemd is aan hun werk, hun huis en traditie. Doch dit vreemde nadert aan den overkant van het oude huis, het nadert in den vorm van een zacht geklop, door een zingende mannenstem ingeleid. De weg langs het oude erf wordt een straat, de stad groeit naar Vredenhof toe. Eerst komt er een brug over den spoorweg en dan, opeens, staat er op den hoek van den weg een loods tusschen de sneeuw-witte bloesems. De weiden en boomgaarden krimpen in tot een stukje groen, waarop een klagend geitje graast. Toch blijft Vredenhof zichzelf binnen zijn omwalling van schuttend loof, en in de beslotenheid van het priel zitten dezelfde menschen van jaren her, steeds meer naar elkaar toegegroeid evenals de heesters van den hof.

Meer en meer stijgt de grond in waarde, nu het erf daar ligt als een enclave in de nieuwe stadswijken, en heel de aangrenzende Tulpenlaan reeds een straat is geworden. Aanbiedingen van bouwmaatschappijen stroomen het huis binnen, maar het gemeenschappelijk bezitsinstinct verzet zich tegen allen afstand.

Dan komt de teleurstelling dat de jongste zoon, wiens vader geen bloemist was, ingenieur wil worden, geen opbouwer van het oude bedrijf. Doch een kleindochter wil deze taak op zich nemen, zij zal in tuinbouwkunde en tuin-architectuur gaan studeeren. Deze twee jonge menschen blijven als de eenige erfgenamen over, wanneer het oude geslacht is heengegaan. Samen zullen zij de traditie van het oude Vredenhof voortzetten, maar in nieuwen gewijden zin. Op de plek van het oude huis zal hij een nieuw huis van vrede, een kerk, bouwen; zij zal die met bloemen omringen en in de nabijheid een park aanleggen. Hieraan zullen zich de nieuwe straten aansluiten, wier namen van bloemen en vruchten aan het landelijk verleden herinneren.

Zoo verrees de jonge kerk op de plaats van den ouden Vredenhof.

C. C. v. d. G.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

De middeleeuwsche stad en haar immuniteiten. — Onder dezen titel heeft ir. Daan Jansen een uitvoerig opstel, toegelicht door plattegronden, in het *Bouwkundig weekblad Architectura* (LXI-1940, blz. 415—419) gepubliceerd, waaruit het volgende, dat op Utrecht betrekking heeft, is overgenomen.

De Romeinsche geschiedschrijver Tacitus vermeldt in het zestiende hoofdstuk van *Germania*, dat de Germanen niet in steden woonden. Zij die langs den Rijn en in de Nederduitsche laagvlakten woonden, leefden op afzonderlijke hoeven of wel groepsgewijze bijeen in kleine dorpen, die door Caesar en Tacitus als „oppida” worden aangeduid. Het waren de Romeinen, die het begrip „stad” naar noordelijker landen hebben overgebracht. Als echter in de derde eeuw de Romeinsche legioenen zich uit de Germaansche landen terugtrekken, geraken ook de Romeinsche steden langs den Rijn in verval, daar de Germanen in het algemeen hun leefwijze in het open veld getrouw bleven.

Nadat keizer Constantijn de groote in de vierde eeuw tot het nieuwe geloof is overgegaan, ontwikkelt de Christelijke kerk zich tot een wijdvertakt en welbestuurd organisme met tal van plaatselijke gemeenten onder leiding van bisschoppen. De Germaansche landen echter blijven vooreerst nog heidensch en pas vier eeuwen later zal daar het Christendom ingang vinden.

De Frankische koningen hebben, of, zoo men wil, hun hofmeiers, ook bij de kerstening der Friesche en Saksische landen het voorschrift betreffende de bisschopszetels, om ze slechts

in een ommuurde stad te vestigen, willen volgen. Weliswaar ontbraken de steden, maar men kon de bisschoppelijke missionarissen doen wonen in voormalige Romeinsche castella en zoo werd in 696 het castellum Trajectum — de Merovingische sterkte bij den Rijnovergang, ter plaatse waar het Romeinsche castellum had gelegen — aan Willibrord als verblijfplaats aangewezen.

Binnen de beschuttende muren dezer sterkten werden als regel een kleine kerk, een klooster als woning voor den bisschop en voor de geestelijken, die hem assisteerden, en daar omheen huizen voor het bisschoppelijk personeel gebouwd. Men kan zich het heele geval niet primitief en boersch genoeg denken. Het moge ons wat vreemd in de ooren klinken, als Alcuinus, de raadsman van Karel de groote, in een Latijnsch gedicht den bisschop van Utrecht aanspreekt als „runderrijke bisschop”, doch inderdaad, het bisschoppelijk vermogen zal uit niet veel anders dan uit landerijen en vee hebben bestaan.

Het op deze wijze in beslag genomen terrein werd als een immuniteit beschouwd.

Het begrip „immuniteit is zoowel op Oud-germaansche als op Romeinsch-kerkelijke rechtsverhoudingen terug te voeren. Volgens Germaansche opvatting moest het afgesloten erf worden geëerbiedigd, terwijl de gast er bescherming genoot. Men denke in dit verband aan den huisvrede en de daarmee verwante Deutsche woorden „Umfriedung” en „Friedhof”. In Rome golden anderzijds de heiligheden der goden als vrijplaatsen, waarheen de vervolgte kon vluchten

om zich voor straf te vrijwaren. In het Romeinsch-kerkelijk organisme werd dit „asylrecht” op de heiligheden der christelijke kerk overgedragen, mede in verband met het besef, dat het kerkgebouw en al wat daarmede annex was, als heilig en onaantastbaar moest gelden. Deze opvatting was trouwens in overeenstemming met de pretentie der geestelijkheid om op eigen terrein gezag te oefenen, onafhankelijk van dat der wereldlijke overheid.

Oorspronkelijk zal met het verleen van immuniteit het toekennen van een privilege aan de geestelijkheid zijn bedoeld. Zeer spoedig werd echter de immuniteit in localen zin opgevat, dus bedoeld voor allen, die zich binnen het immuun verklaarde gebied ophielden. Ze strekte zich dus ook uit over de familie, die niet slechts door de huisbedienden werd gevormd, doch ook uit de landarbeiders en soldaten van den bisschop, evenals uit de beambten en scholieren van de kapittelschool en later ook uit de ambachtslieden, die in den kerkbouw werkzaam waren, kon bestaan. De bevolking van het claustrale gebied was dus gemengd en ging numeriek meer uit leeken dan uit geestelijken bestaan, maar allen genoten de voorrechten van het wonen op immuun terrein. Allengs werd dit gebied, de oorspronkelijke curtis, voor al deze menschen te klein en bij de uitbreiding deed zich vanzelf de behoefte aan een nieuwe, wijdere omwalling gevoelen, die dan mede het buurtschap, waar de familia woonde, omsloot.

Wat Utrecht betreft, mag worden aangenomen, dat de Frankische burcht, binnen welks muren de Oud-Munster of St. Salvatorkerk heeft

gelegen, aanmerkelijk kleiner was dan het voormalig Romeinsche castellum en slechts den zuid-oosthoek ervan vulde. De St. Maarten, de latere Dom, daarentegen lag buiten de curtis „in vico”, d.w.z. in het niet ommuurde buurtschap, dat in een oorkonde van 777 als de vetus vicus, het oude Trecht, wordt aangeduid. Als zestig jaar later, in 838, de St. Maarten wordt beschouwd als te zijn gelegen binnen de muren van de stad Trecht, dan moet volgens de meening van den schr. aan een immuniteitsmuur worden gedacht, die de St. Maarten met de vetus vicus heeft omsloten en die tusschen 769 en 838 moet zijn gebouwd. Er is reden aan te nemen, dat deze muur op de reeds eeuwen tevoren in verval geraakte muren van het voormalig Romeinsche castellum werd gefundeerd.

Buiten de burchtmuren vestigden zich ambachtslieden en kooplieden. Zij bewoonden een marktvlak, dat in tegenstelling met de ommuurde urbs, het suburbium werd genoemd. In onrustigen tijd kon het zijn voordeel hebben een woonplaats nabij den burcht te kiezen. Bij dreigend gevaar zochten de bewoners van het suburbium bescherming binnen den burcht. Zoo deden b.v.b. de bewoners van U-Trecht, d.w.z. Buiten-Trecht, bij de nadering der Noormannen. Zij vluchtten overhaast binnen de immuniteit, waarna hun buurtschap in vlammen opging.

De markt van het suburbium lag in den regel nabij een der poorten van de immuniteit, zóó, dat de bisschop als marktheer haar kon overzien en er zoo noodig zijn gezag kon laten gelden. Aan de markt was de

oudste parochiekerk [dat was in Utrecht de Buurkerk] gelegen, de ecclesia forensis, die niet enkel voor de weinige bewoners van het suburbium bestemd was, maar ook voor de velen, die uit verren omtrek ter markt kwamen.

Oorspronkelijk was er een zeer opvallend onderscheid tusschen het territorium der geestelijkheid — de „vrijheit” zooals het in oude oorkonden wel wordt genoemd — en het bedrijvige suburbium. Toch bleef het claustrale gebied z'n kloosterlijk karakter niet ten volle behouden. In den loop der eeuwen werden de meeste kapittels rijk en de positie van kanunnik werd meer en meer een begeerd ambt voor de jongere zoons van adellijke geslachten. Naarmate het vermogen toenam, werden de Domheeren steeds meer in beslag genomen door de instandhouding van het verworven bezit en het beheer der uitgestrekte landerijen, die aan het kapittel toebehoorden. De plichten van den veelvuldigen dienst op het koor konden in ruime mate aan vicarissen worden overgedragen. De kapittels verwereldlijkten, weliswaar niet ineens, maar toch van het eind der negende eeuw af, geleidelijk aan. De Domheeren gingen afzonderlijk wonen in eigen huizen; het werden inplaats van reguliere, seculaire kanunniken.

De secularisatie der kapittels gaf aan de immuniteiten weer een geheel ander aanzien. Ruimtelijk waren ze er niet op berekend. Het kapittel van Oud-Munster slaagde er met moeite in zeven huizen op eigen terrein te bouwen, waarna er nog twee op het aangrenzend gebied van den St. Maartensdom werden gezet. Daardoor en door tal van andere oorzaken, die door den schr. worden genoemd,

was de aanwezigheid der geestelijke enclaves midden in de burgerlijke stad een voortdurende aanleiding tot conflicten tusschen stad en immuniteit.

Dat de kanunniken, als geestelijken, vrijdom van belasting en accijns genoten, was op zich zelf niet zoo erg, maar bedenkelijk werd het als de eerwaarde heeren binnen de burchtmuren gelegenheid gaven allerlei bedrijf uit te oefenen, dat daardoor aan het toezicht van stadsbestuur en gildemeesters bleef onttrokken. Er waren trouwens kanunniken, die er de voorkeur aan gaven op hun landgoed een ridderhofstede te bewonen en er dan geen bezwaar in zagen de sombere claustrale woning, die te hunner beschikking stond, aan welgestelde burgers te verhuren. Deze konden zich zodoende binnen de immuniteit nestelen en wisten op allerlei wijze van het wonen op immuun gebied partij te trekken. Officieel was zulk een transactie niet geoorloofd en het Utrechtsche kapittel van St. Jan moest dan ook in 1344 en later telkens weer het verhuren, verkoopen of verpanden der claustrale woningen aan anderen dan leden van het kapittel verbieden.

In tegenstelling met die der kapitelen van Oud-Munster, Dom en St. Marie, moeten de Utrechtsche immuniteiten van St. Pieter en van St. Jan ruim van aanleg zijn geweest. Daar lagen de huizen der kanunniken in wijden krans rond de kapittelkerk, geheel vrij, op groote erven met vruchtboomen beplant. Jammer, dat zulk een aantrekkelijke aanleg van 'n „vrijheit” zoo min in Utrecht als elders in ons land bewaard is gebleven.

Te Utrecht werden, toen de kapittels gaandeweg verarmden, de terreinen verkaveld en zoowel aan de

voor- als aan de achterzijde kregen ze een aaneengesloten bebouwing, terwijl bovendien het in het midden gelegen kerkhof door nieuw aangelegde straten aan het zoo karakteristiek isolement werd onttrokken.

Voor de historie van onzen stede- bouw hebben de immuniteiten betee- kenis. De bisschopshof is de kern, waaruit de stad is gegroeid, doch hij wordt daardoor niet het organisch centrum der stad, omdat het be- stuurlijk en het economisch centrum, raadhuis en markt, buiten z'n muren zijn gelegen. Daardoor krijgen de plattegronden van bisschopsteden iets verwrongens, vooral, wanneer er, zooals te Utrecht meer immuniteiten bijeen liggen. Dan wordt een na- tuurlijke groei der stad in hooge mate belemmerd en moet er rond en tusschen de immuniteiten gebouwd worden. Te Utrecht b.v.b. buigt de „vrije weg”, die van De Bilt komt en op den Domtoren is gericht, in wijden boog om de immuniteit van St. Jan. Daardoor valt er veel schijn- baar willekeurigs in het stratenplan onzer oude steden te verklaren uit de noodzakelijkheid, dat met allerlei rechtsverhoudingen moest worden re- kening gehouden. Voor de vrucht- bare analyse van een middeleeuw- sche stad is dan ook bekendheid met het wezen der immuniteit en de histo- rische ontwikkeling er van onont- beerlijk. E.

Ciborie van Adam van Vianen. — In het steeds degelijk verzorgde en daarmee in overeenstemming uitge- voerde *Verslag van de Aartsbisschop- pelijke musea*, waarvan onlangs dat over de jaren 1938 en 1939 verscheen, gaf de conservator o.m. een geillu- streerde beschrijving van den verguld zilveren hostiekelk, die het museum van de parochie van den h. Joannes

Nepomucenus te Woudrichem in bruikleen ontving.

„Het is een unicum in het oeuvre van dezen meester, omdat van zijn hand geen enkel ander werkstuk op het gebied der kerkelijk-liturgische edelsmeedkunst bekend is. Alle andere tot nu toe bekende zilverwerken van Adam van V. hebben een profane bestemming. Bovendien is tot heden geen ander werk van hem bekend, dat met den jaarteller V is gestempeld en dat dus is ontstaan in 1615, het jaar waarin hij deken was van het gilde der Utrechtsche goud- en zilvermeden. Aldus neemt deze ciborie een bijzon- dere plaats in tusschen de weinig tal- rijke gesigeneerde werken van dezen meester.

„Op zich, als kunstwerk beschouwd, geeft de ciborie een prachtig staal van Adam van Vianens oorspronkelijk talent en wel uit den tijd, dat hij meer en meer zich begon los te maken van de oude meer strenge renaissance- vormen en renaissance-ornamentotie- ven om te komen tot de volkomen eigen, vrije, fantastische vormgeving van zijn latere, barokke werken, waarbij alles vervloeit in een soepel, mollig, als uit klei gekneed modelé, dat nergens scherpte en vastheid toont, maar toch nooit in slapheid vervalt. Het is de stijl vol leven en beweging, waarvan o.a. de groote zilveren schenkan in het Rijksmuseum te Am- sterdam en de gedreven zilveren coupe in het Stedelijk museum te Utrecht, die beide van omstreeks 1620 datee- ren, de mooiste en rijpste voorbeelden zijn. Bij deze ciborie van 1615 is Adam van Vianen nog volop in den over- gang van het oude naar dit nieuwe. Meer dan elk ander werk demonstreert aldus deze ciborie het tijdstip, waarop de omwenteling in den stijl van Adam van V. plaats had.” E.